

Економічні науки

УДК 339.9

Шнирков Олександр Олександрович

кандидат економічних наук, доцент кафедри світової економіки

Державний торговельно-економічний університет

Shnyrkov Oleksandr

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor of the Department of World Economy

State Trade and Economics University

Антонов Денис Володимирович

магістрант

Державного торговельно-економічного університету

Antonov Denys

Master student of the

State Trade and Economics University

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ ПРОТИ РОСІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE APPLICATION OF INTERNATIONAL SANCTIONS AGAINST RUSSIA UNDER CONDITIONS OF FULL- SCALE WAR IN UKRAINE

***Анотація.** У статті досліджено сутність санкцій як наукової категорії та практичного інструменту, зокрема проаналізовано положення Закону України «Про санкції» у частині тлумачення цього поняття, виявлення можливих об'єктів накладення санкцій та причин їх впровадження, а також підходи вітчизняних науковців до розуміння природи санкцій. На основі узагальнення інформації виявлено, що санкції*

являють собою різні за природою обмежувальні заходи, метою впровадження яких є захист національних інтересів та прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави. Розглянуто підходи до їх класифікації санкцій, обґрунтовано тезу про неоднаковий вплив різних їх видів на підсанкційний суб'єкт. Виявлено, що для досягнення максимальної ефективності санкцій важливо досягти максимальної прозорості санкційної політики і унеможливити використання санкційних інструментів для досягнення переваг тими країнами, які їх накладають. Окрім цього до принципів санкційної політики належить недопущення негативного впливу впроваджених заходів як на економіку накладача, так і на треті країни. Значну увагу приділено зміні геополітичної ситуації та географії санкцій у світі після початку повномасштабної війни в Україні. Виявлено, що попри те, що наразі найбільша кількість санкцій у світі впроваджена проти росії, у 2022 році їх вплив на її економіку був помірним, що пов'язано у першу чергу з переважанням у числі санкційних заходів обмежень до окремих фізичних та юридичних осіб. У той самий час найбільш ефективними є секторальні санкції, у випадку росії – встановлення стелі стін на енергоносії. Це, а також тиск на фінансовий сектор агресора має бути пріоритетів держав-партнерів України у майбутньому. Ще одним важливим напрямком спільних дій має стати унеможливлення уникнення та обходу росією санкцій з використанням третіх країн.

Ключові слова: санкції, економічний тиск, військова агресія

Summary. The article examines the essence of sanctions as a scientific category and a practical tool, in particular, the provisions of the Law of Ukraine "On Sanctions" are analyzed in terms of the interpretation of this concept, the identification of possible objects of sanctions and the reasons for their implementation, as well as the approaches of domestic scientists to understanding

the nature of sanctions. Based on the generalization of information, it was found that sanctions are restrictive measures of different nature, the purpose of which is to protect national interests and the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens, society, and the state. The approaches to their classification of sanctions are considered, the thesis about the unequal impact of their various types on the sanctioned subject is substantiated. It was found that in order to achieve the maximum effectiveness of sanctions, it is important to achieve maximum transparency of the sanctions policy and to make it impossible to use sanctions tools to achieve advantages by those countries that impose them. In addition, the principles of the sanctions policy include the prevention of the negative impact of the implemented measures both on the economy of the imposer and on third countries. Considerable attention is paid to the change in the geopolitical situation and the geography of sanctions in the world after the start of a full-scale war in Ukraine. It was revealed that despite the fact that currently the largest number of sanctions in the world is implemented against Russia, in 2022 their impact on its economy was moderate, which is primarily due to the predominance of restrictions on individual individuals and legal entities among the sanction measures. At the same time, the most effective are sectoral sanctions, in the case of Russia - the installation of a ceiling on the energy carrier. This, as well as pressure on the aggressor's financial sector, should be priorities of Ukraine's partner states in the future. Another important area of joint action should be the impossibility of Russian evasion and circumvention of sanctions using third countries.

Key words: *sanctions, economic pressure, military aggression.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжнародні економічні відносини – це надзвичайно складна система, кожен з учасників якої навіть в умовах тісної та взаємовигідної співпраці з партнерами

відстоює у першу чергу власні інтереси. Для забезпечення балансу та обмеження можливостей для окремих країн отримувати переваги за рахунок та/або у супереч правам інших держав, у світі функціонує низка міжнародних норм та правил, порушення яких будь-яким з учасників може призвести до застосування проти нього обмежувальних заходів та санкцій.

Протягом останніх декад у світі спостерігається збільшення інтенсивності накладення санкцій, що можна пояснити інтенсивним розвитком світового господарства та пошуком окремими державами можливостей для зміни існуючої системи міжнародних відносин на свою користь. Війна росії проти України, і зокрема її повномасштабна стадія, що розпочалася у минулому році, дала новий поштовх імплементації санаційних заходів як окремими країнами, так і їх об’єднаннями. При цьому, з огляду на постійні кроки агресора щодо ескалації конфлікту, вірогідність подальшого посилення санкційного тиску на нього є досить високою. Зазначене свідчить про актуальність обраної теми дослідження та її практичну значущість.

Об’єктом статті є сутність санкцій як економічної категорії та інструменту міжнародних відносин. Предмет статті – вплив санкцій, накладених у відповідь на агресію проти України, на економіку російської федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню санкцій як економічної категорії присвячені роботи таких науковців як В.А. Ведькал, Е.А. Агамалієв, А.Г. Шестопалова, Ю. Каздобіна та ін. Водночас вважаємо, що у поточних умовах всебічне дослідження ефективності санкцій як інструменту впливу на росію потребує поглиблення, що і обумовило вибір статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування напрямів подальшого посилення впливу санкцій на економіку росії. Завданнями, які були виконані під час написання статті, є:

дослідження сутності санкцій як наукової категорії та практичного інструменту; аналіз видів санкцій та причин їх застосування; дослідження географії накладення міжнародних санкцій у нинішніх умовах; оцінка вплив на економіку росії санкцій, накладених на неї через військову агресію проти України.

Викладення основного матеріалу. З огляду на те, що санкції є у першу чергу інструментом міжнародної політики, а не лише економічною категорією, з метою дослідження їх сутності нами було використано Закон України «Про санкції», який визначає їх як спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовуються з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави [1]. Законодавство України також визначає, що санкції можуть бути класифіковані на об’єктом їх накладання на такі, що застосовуються до держав, юридичних осіб, фізичних осіб, інших суб’єктів, зокрема і незареєстрованих, за умови, якщо вони здійснюють терористичну діяльність. Фактично, законодавство України передбачає можливість застосування санкцій на будь-якому рівні за умови, що дії відповідного суб’єкта становлять загрозу для держави.

Національне законодавство України пропонує також перелік практичних інструментів, через які можуть реалізуватися санкції. Зокрема, визначено 24 конкретні прояви санкційного тиску (стягнення активів у дохід держави, обмеження операцій, заборона на вивезення капіталу тощо) із зазначенням можливості застосування інших форм та методів впливу на суб’єкта санкцій [1]. Зазначимо також, що усі існуючі інструменти можуть застосовуватися як індивідуально, так і у комплексі – залежно від конкретної ситуації та причин і цілей впровадження санкцій.

Поряд з дослідженням вітчизняного законодавства ми також дослідили представлені у науковій літературі підходи до визначення сутності санкцій. Так, на думку Шестопалової А.Г. санкції являють собою примусові дії, які здійснюються універсальними та регіональними міжнародними організаціями, а також односторонніми і двосторонніми заходами держав по відношенню до держави-порушниці норм міжнародного права [2, с. 167-168]. При цьому сильною стороною підходу автора вважаємо акцент на тому, що здійснення заходів, які обумовили порушення норм міжнародного права, було з боку об'єкта накладення санкцій усвідомленим та навмисним. На наш погляд, зазначена характеристика є однією з ключових для розуміння сутності санкцій у контексті міжнародних відносин.

Ведькал В.А. та Агамалієв Е.А. зазначають, що санкції являють собою примусові заходи, пов'язані з відповідальністю. Попри недосконалість запропонованого визначення перевагою підходу авторів є виділення ними п'яти рівнів міжнародних санкцій, зокрема:

- глобальний рівень – санкції, які застосовуються міжнародними організаціями (ООН, ЄБРР), а також інтеграційними об'єднаннями (ЄС);
- міждержавний рівень – запроваджуються державами або групами держав;
- галузевий рівень – рівень окремих державних інститутів або галузей економіки, що стосуються співробітництва між країнами;
- корпоративний рівень – рівень транснаціональних корпорацій, державних та приватних фірм;
- індивідуальний рівень – до нього належать санкції, застосовувані до окремих громадян, фізичних осіб [3, с. 576].

Погоджуючись з багаторівневістю санкцій відзначимо, що запропонована авторами методика є нелогічною, оскільки на перших рівнях

мова йде про суб'єктів впровадження санкцій (міжнародні організації, держави та їх об'єднання), тоді як на останніх – про об'єкти санкційного тиску. Вдосконалюючи запропонований підхід, відзначимо, що санкції можуть запроваджуватися державами або їх об'єднаннями (міжнародним и організаціями, інтеграційними об'єднаннями, коаліціями) проти держав або їх об'єднань, галузей, окремих підприємств (національних та міжнародних), фізичних осіб.

У матеріалах Української Гельсінської спілки з прав людини надано іншу класифікацію санкцій. Їх, зокрема, поділяють на дипломатичні (від відмови від продовження діалогу на певні теми до розриву дипломатичних стосунків); персональні (замороження активів та заборона на подорожі для фізичних осіб та пов'язаних з ними фізичних/юридичних осіб); фінансові (обмеження щодо інвестицій та кредитів); економічні (обмеження щодо імпорту/експорту товарів); секторальні - економічні та фінансові санкції, що стосуються цілих секторів економіки; ембарго на поставки зброї та товарів подвійного вжитку [4]. Якщо говорити про поточну ситуацію, то проти росії застосовуються усі види перелічених санкцій.

Характерною особливістю санкцій є те, що вони можуть виступати не лише засобом тиску на порушника міжнародного права, але й своєрідним важелем впливу на інших учасників міжнародних відносин для досягнення накладками санкцій власних цілей. Для недопущення подібних зловживань санкційна політика має проводитися відкрито та прозоро, забезпечуючи накладення санкцій у тому обсязі, який необхідний для припинення порушення. Водночас завданням накладача санкцій є недопущення надмірного негативного впливу санкцій на нього самого або інших учасників міжнародних відносин.

Як зазначалося вище, повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року кардинально змінило глобальну геополітику і зробило агресора ключовим об'єктом накладення санкцій у світі (рис. 1). Дані

рисунку вказують на те, що у той час як до розгортання повномасштабної війни росія за обсягом накладених санкцій поступалася Ірану, за останній рік кількість накладених на неї обмежень сягнула рекордного значення. При цьому у лютому (до річниці вторгнення росії в Україну) ЄС було впроваджено 10-й пакет санкцій, до якого долучилися більшість партнерів (США, Канада, Велика Британія та ін.), що призвело до істотного збільшення кількості санкцій понад представлену на рис. 1 цифру.

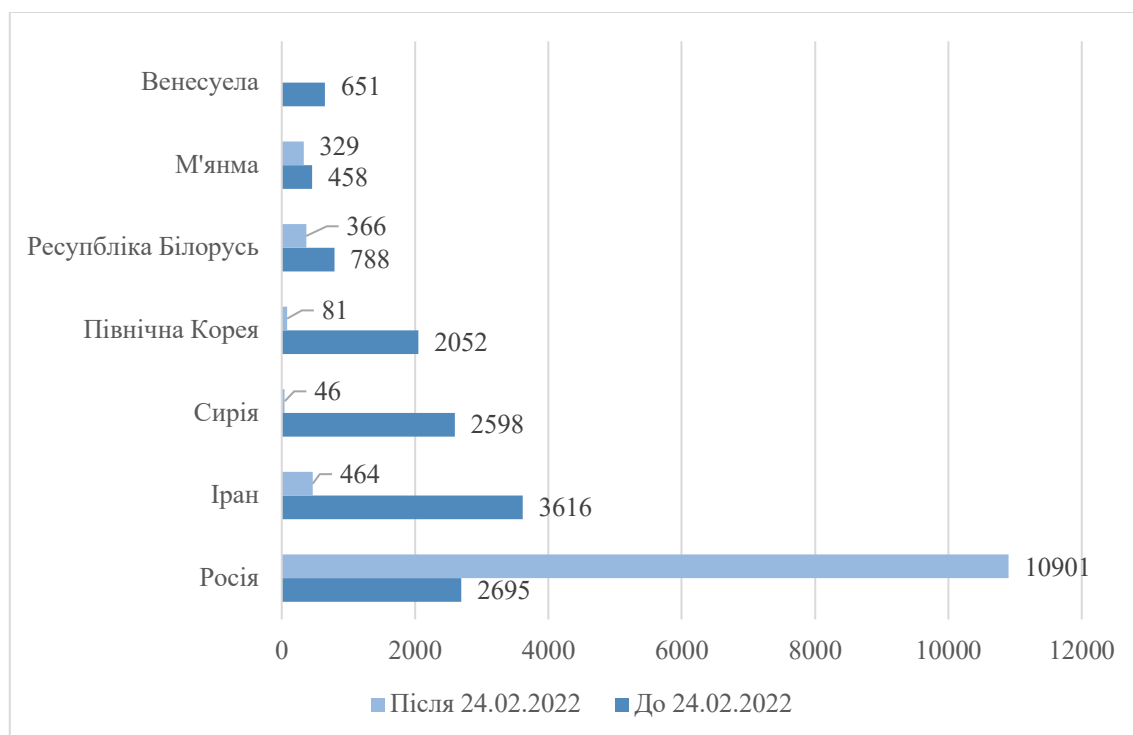

Рис. 1. Міжнародні санкції, запроваджених проти країн та підконтрольних їм суб'єктів (станом на 12.01.2023).

Джерело: [5]

Водночас відзначимо, що наразі переважна частина санацій проти росії – це індивідуальні заходи впливу на юридичних та фізичних осіб, які є менш дієвими порівняно з секторальними санкціями, на впровадженні яких наполягає Україна.

На думку експертів, найбільш відчутним викликом для економіки російської федерації стало припинення імпорту енергоресурсів, на які у довоєнні роки припадало 60–70% валютних надходжень росії (це складало

близько 40% дохідної частини бюджету країни) [6]. У 2022 році, попри запровадження санкцій, росія все ще отримала значні обсяги експортних доходів, сформованих у сфері енергоресурсів, що пов’язано з ажіотажним підвищенням світових цін на початку повномасштабного вторгнення. У той самий час можна очікувати, що у поточному році вплив санкцій на цю галузь стане більш відчутним.

Загалом, на наш погляд, зростання цін на енергоносії на перших етапах війни та затягування процесу відмови окремих держав від російського газу обумовило досить незначний вплив санкцій на економіку росії у 2022 році. ВВП країни-агресора у 2022 році знизився усього на 2,1%, що лише на 1% більше аніж у 2015 році, коли до країни було застосовано набагато слабші санкції, пов’язані з анексією Криму, і істотно менше аніж у 2020 році, коли ціни на енергоресурси у світі рекордно впали (рис. 2).

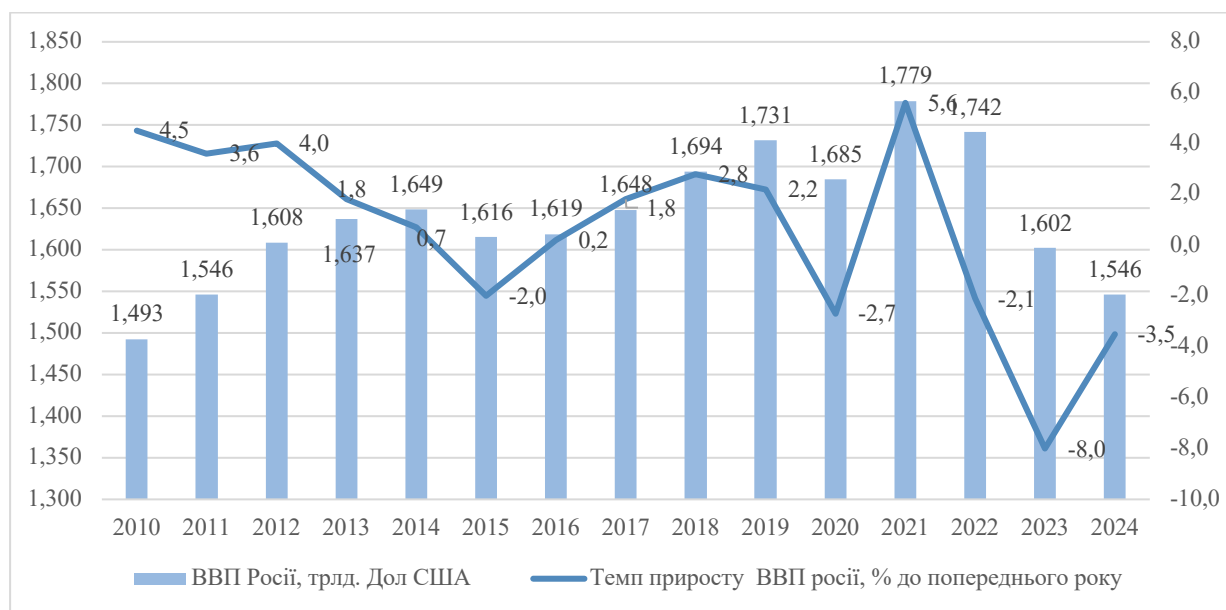

Рис. 2. Динаміка ВВП Росії у 2010 – 2022 рр. та прогноз його зміни у 2023 – 2024 рр.

Джерело: складено автором за [6; 7]

За оцінками експертів наступного року падіння ВВП росії істотно пришвидшиться, що буде пов’язано як з відсутністю короткострокових позитивних чинників як у 2022 році, так і з подальшим посиленням тиску на країну. Окрім цього відзначимо, що у 2022 році підприємства країни мали

можливість використовувати сформовані до війни запаси, у той час як надалі дефіцит окремих товарів буде продовжувати посилюватися, що також стане фактором загострення економічних проблем. Водночас відзначимо, що низка держав-партнерів на нинішньому етапі допомагає росії уникати санкцій, і для забезпечення максимального впливу на агресора світовій спільноті необхідно шукати шляхи для унеможливлення цього.

Попри безпрецедентність впроваджених проти росії санкцій, надалі світовій спільноті необхідно посилювати тиск на агресора для того, щоб зменшити її можливості фінансувати військово-промисловий сектор. Першочерговим у цьому контексті експерти називають подальше зниження цінової стелі на російську нафти до рівня \$30–35 за барель.

Ще одним важливим напрямом посилення санкційного тиску має стати російський фінансовий сектор. Мова йде про вихід з ринку росії міжнародних фінансових груп, блокування системи SWIFT для усіх банків агресора, замороження активів центрального банку ЄС за кордоном з подальшою передачею цих коштів для відбудови України [8].

Попри те, що ефективність індивідуальних санкцій є меншою порівняно із секторальними, важливим вважаємо впровадження персональних заходів впливу до усіх, хто має можливість впливати на перебіг військових дій в Україні, а також членів їх родин. Це створить умови, у яких продовження війни у росії стане економічною катастрофою для більшості російської еліти, що може призвести до внутрішніх проблем у державі-агресорі.

Висновки. Таким чином, санкції, що являють собою спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовуються з метою захисту національних інтересів та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян, суспільства та держави, виступають дієвим інструментом міжнародної політики, спрямованим недопущення порушення окремими її учасниками норм міжнародного права. Санкції

можуть запроваджуватися державами або їх об’єднаннями (міжнародним и організаціями, інтеграційними об’єднаннями, коаліціями) проти держав або їх об’єднань, галузей, окремих підприємств (національних та міжнародних), фізичних осіб. До розгортання повномасштабної війни росія за обсягом накладених санкцій поступалася Ірану, водночас за останній рік кількість накладених на неї обмежень сягнула рекордного значення. Внаслідок санкцій у 2022 році ВВП країни-агресора знизився усього на 2,1%, що вказує на те, що тиску, який міжнародні партнери України чинять на росію, недостатньо для того, щоб суттєво обмежити її можливості фінансувати війну в Україні. Безумовно, навіть російська влада починає визначати існування обмеженого впливу на російську економіку впроваджених обмежень, проте повноцінний ефект від дій західних партнерів може бути відчутний лише у перспективі, коли росія вичерпає резерви, сформовані до війни, що у свою чергу обумовлює додаткові ризики для України, яка потребує негайного ослаблення агресора.

Для посилення тиску на агресора світовій спільноті необхідно і надалі знижувати ціни на російську нафту, а також посилювати тиск на російський фінансовий сектор – ці напрями є базисом для втрати російською економікою її міці. Поряд з цим важливим завданням для держав «санкційної коаліції» є посилення тиску на треті країни для блокування можливостей для росії обходити накладені санкції через співпрацю з ними.

Література

1. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
2. Шестопалова А.Г. Міжнародне науково-технічне співробітництво країн в умовах санкцій // Електронний архів наукових та освітніх матеріалів КПП ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27603/1/P.167-168.pdf>

3. Ведькал В.А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві / В.А. Ведькал, Е.А. Агамалієв // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 575-577. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/151.pdf
4. Каздобіна Ю. Національне та міжнародне регулювання санкцій. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf
5. The World's Most-Sanctioned Countries. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/>
6. У 2023-му нафтогазові доходи РФ обвалюються вдвічі, а ВВП впаде на 8%. Прогнози деградації російської економіки від KSE. URL: <https://forbes.ua/money/u-2023-naftogazovi-dokhodi-rf-obvalyatsya-vdvichi-a-vvp-vpade-na-8-prognozi-degradatsii-rosiyskoi-ekonomiki-vid-kse-03012023-10874>
7. GDP (current US\$) - Russian Federation. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU>
8. Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk

References

1. Pro sanktsii : Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 № 1644-VII (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
2. Shestopalova A.H. Mizhnarodne naukovo-tekhniche spivrobitnytstvo krain v umovakh sanktsii // Elektronnyi arkhiv naukovykh ta osvitnikh materialiv KPI im. Ihoria Sikorskoho. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27603/1/P.167-168.pdf>

3. Vedkal V.A. Teoretychni ta praktychni aspekty sanktsii u mizhnarodnomu pravi / V.A. Vedkal, E.A. Ahamaliiev // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 10. S. 575-577. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/151.pdf
4. Kazdobina Yu. Natsionalne ta mizhnarodne rehuliuвання sanktsii. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf
5. The Worlds Most-Sanctioned Countries. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/>
6. U 2023-mu naftohazovi dokhody RF obvaliatsia vdvichi, a VVP vpade na 8%. Prohnozy dehradatsii rosiiskoi ekonomiky vid KSE. URL: <https://forbes.ua/money/u-2023-naftogazovi-dokhodi-rf-obvalyatsya-vdvichi-a-vvp-vpade-na-8-prognozi-degradatsii-rosiyskoi-ekonomiki-vid-kse-03012023-10874>
7. GDP (current US\$) - Russian Federation. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU>
8. Sanktsii, zaprovadzheni YeS shchodo Rosii cherez vtorhnennia v Ukrainu. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk